

ИНСПЕКТИРАНЕ НА УЧИЛИЩАТА ВЪВ ВАРНЕНСКО-ПРЕСЛАВСКА ЕПАРХИЯ / ВАРНЕНСКА ГУБЕРНИЯ ПРЕЗ 70-ТЕ ГОДИНИ НА XIX ВЕК

Милена Георгиева

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме. В настоящата статия е представена част от дисертационно изследване, посветено на живота и делото на един от най-изявените български просветители – Тодор Икономов (1838 – 1892). Разкрива приноси в процеса на инспектиране във Варненско-Преславска епархия преди Освобождението и Варненска губерния след Освобождението и на редица ярки личности – просветители и педагози – Стефан Изворски, Сава Филаретов, Сава Доброплодни, Илия Блъсков.

Ключови думи: Стефан Изворски; Сава Доброплодни; Тодор Икономов; Илия Блъсков; българско училище; инспектор

Сведенията за инспектирането на училищата в реалностите на българското образование и в един динамично развиващ се процес през последните години преди Освобождението и първите години след него са сравнително малко на брой и недостатъчни. Но все пак дават основание за оформяне на някои изводи относно подпомагането на учебното дело и контрола върху организацията на учебно-възпитателния процес в нашите училища. Свързан с редица промени и нововъведения в развитието си, този процес претърпява смяна на една с друга обществено-политическа система при налагане на коренно различна уредба на държавността, законодателството и организационните параметри след Освобождението на България.

По време на османското владичество българското образование се развива независимо от официалната власт. Правителството не оказва финансова подкрепа на българските училища, но не се и намесва в тяхното управление, което се осъществява от общински представителни органи: църковни училищни настоятелства, а след 50-те години на XIX век – специални училищ-

ни настоятелства. Те се грижат за кадровото и материалното обезпечаване на процеса на обучение и осъществяват контрол върху дейността на учителите. Дейността им е регламентирана в нормативни документи – устава, закони и др. (Dorosiev, 1925: 238). Пречка за развитието на българското образование стават организационната разпокъсаност; отсъствието на единна система за контрол и ръководство; различията в сроковете на обучение, учебните планове, програми и в цялостния процес на обучение и др. Стъпка към преодоляването на тези различия се прави с организирането на регионални учителски събори, на които се решават въпроси, свързани с организацията, структурата на училищата, учебните планове и др. Управлението на българското образование се централизира след създаването на Българската екзархия през 1871 г., когато то влиза в правомощията ѝ по силата на нейния устав (Kolev et al., 2005: 272). Екзархийският устав дава право на екзархийските органи да се грижат за откриването, уреждането и поддържането на българските училища и впоследствие – свикването на учителските събори. Те се провеждат един след друг до 1874 г. в различни селища по българските земи и инициатори в тях стават най-вече народните учители (Chakarov, 1975: 301). До създаването на Българската екзархия инициативата за тяхното провеждане идва от учителите (Dimitrova, 2003: 37).

Според Петко Славейков управлението на училищата трябва се осъществява от учителски събори и професионалното обсъждане на проблемите е пряк път за тяхното решаване. Предмет на разискване могат да бъдат не само въпроси от организационно естество, а и с теоретичен характер. Тези събрания на учителите според него представляват „живо училище за тях“ (Atanasova, 2015: 131). За първи път учителски събор е свикан в Стара Загора през 1869 г., като следват в Хасково, Пловдив, Русе, Тулча, Шумен, Габрово, Прилеп, Кюстендил и др. Благодарение на тяхната работа се осъществява прелом в цялата българска образователна система. А през 70-те години на XIX век се създава и длъжността училищен инспектор. Терминът „инспектор“ има латински произход (*inspector*) и означава длъжностно лице, което „бди за правилната дейност и прилагането на законите в някой дял на управлението“, лице, което инспектира“, а с термина „инспекция“ обикновено се обозначава неговата дейност, която намира израз в надзор, преглед, ревизия. След Освобождението на България се сформира и институцията училищен инспекторат, който и до днес е утвърден управленски орган, макар и вече с променено наименование (Stoyanova, 2018: 3)¹⁾.

Сред най-ранните данни относно ревизиране на взаимните и класните училища във Варненско-Преславската епархия са тези за дейността на учителите Стефан Изворски, Сава Филаретов и Сава Доброплодни, още от периода 1846 – 1856 г. Това те осъществяват не само по препоръка на училищните настоятелства или от еснафите, управляващи местната община, а по-скоро

по собствена инициатива, за да бъдат полезни на своите колеги по другите училища, да обогатят знанията си, да уважат с присъствието си „годишните изпитания“ в дадено училище или като Ст. Изворски – да търсят някое по-добро място за здравето си (Stefanov, 1935: 23). С. Филаретов разработва „Главни правила“ за Софийското училище, което ръководи в качеството си на главен учител. Като такъв, той инспектира училища, намиращи се и в родния му край – Котленско (Undzhieva, 1990: 55).

От приетите от 1 януари 1860 година „Длъжности на училищните настоятели на Шуменските учебни заведения“ става ясно, че ревизирането на училищата влиза в техните правомощия и задължения. Според параграф I да преглеждат училищата, имат право: „училищните настоятели, определени от почтените Еснафи в Шумен, ще имат пълновластие, за да настояват и нагледват на Шуменските училища, тъй щото всякоги да бъдат в добър порядък и ще имат всякоги грижи да ги снабдяват...“. А настоятелите „са длъжни да обиждат чясто т.е. да обхождат училищата, за да ги нагледват и снабдяват с потребностите, които ще купуват с време“ (Blaskov, 1907: 156 – 157). По-късно главните учители в училищата на епархията осъществяват повечето от тези функции.

За напредъка на учебното дело на територията на Варненско-Преславската епархия имат принос решенията на Тулчанския събор от 1871 г. В него взимат участие педагози като Т. Икономов, В. Друмев, С. Доброплодни, които отдавна поддържат живи връзки с шуменското учителско съсловие. След даскалуване „3 години и четири месеца в Шумен“ педагогът Тодор Икономов се премества да живее в този български град (Ikonov, 1973: 546). Постъпва в Главното тулчанско училище през пролетта на 1869 година. За две години извършва огромна работа за укрепване на училището и читалището (Tonev, 1971: 110). Наред с длъжностите си на даскал, църковен и обществен деец е ангажиран и с инспектиране на училищата в региона, дори е изпращан и в по-отдалечени краища от Доростоло-Червенската митрополия, тъй като градът попада тогава под административното и духовното ѝ покровителство. Постиганията на Икономов като училищен и читалищен реформатор се дължат още на ангажираността му към местната община. Преодолява доста трудности, включително и такива по отношение на методическата и организационната помощ, която оказва на школата в Тулча и Тулчанско. Тези препятствия са породени от личната борба, която води още от Шумен, от 1865 г. срещу реформаторския план на Мидхад паша за османизиране на българските училища. В Тулча проводникът на тази опасна за българите акция е подета от мютесариф Исмаил бей – ученик и ревностен поддръжник на русенския валия. Под предлог, че е загрижен за училищата в санджака и за по-доброто им развитие, той свиква събрание, известно като Тулчански учителски събор. Целта на тулчанския управител е реорганизиране на училищата и поставянето им под властта на османската държава. Срещу него-

вия проект се обявяват д-р Пандели Минчев, Тодор Икономов и др. (Dimitrova, 2003: 38). По инициатива на Икономов се изработва контрапроект, който бива връчен на мютесарифа. Както пише В. Тонев, проектът на тулчанци представлява пръв цялостно обоснован статут на училищата в санджака. В него се отстоява позицията, че за развитието им е нужно широко участие на населението, което само работи за устройване и подобряване на училищата, а управлението им да бъде в ръцете на общината (Tonev, 1971: 147).

За Шумен преломът в учебното дело е предизвикан от учителския събор от 1873 г., който е и първият епархийски по нашите земи и представлява важен исторически момент в българското учебно дело (Zhechev, 1962: 77). Шуменският епархийски събор от 1873 г. изиграва историческа роля и затова, че надхвърля рамките на регионалното си значение (Tonev, 1976: 86). С приетите на него „Устав за селските училища у Варненско-Преславска епархия“ и „Програма на градските ни училища“ по същество се узаконява звучната метода, установява се единство в образователния и възпитателния процес, уеднаквяват се програмите на селските и градските основни училища, въвежда се задължително начално образование във Варненската и Преславска епархия. Такива документи не са приемани никъде преди това и в определен смисъл се превръщат в образец за други последвали събори по българските земи (Lechev, 2003: 19).

Чрез механизмите на Екзархията съборът е мултиплициран, а неговите решения са разпространени върху почти цялата територия на екзархийския диоцез. Опитът на Екзархията – това първо „Министерство на просвещението“ в България, е използван при изграждането на националното учебно дело непосредствено след Освобождението, а митрополит Симеон е един от неговите „главни експерти“. Съборът се свиква в изпълнение на чл. 98 от „Устава за управлението на Българската екзархия“ (Dimitrova, 2003: 18). А Христо Ботев, в един от броевете на в. „Независимост“ от 1874 г., допълва още подробности: „Дядо Симеон е съставил комисия из шуменските учители, която са обява да прегледа състоянието на селските училища и да проекзаменува не учениците, а учителите. Разбира се, че при подобно управление училищата във Варно-шуменския край ще да принесат голяма полза“⁽²⁾.

Със специалното „Окръжно“ от 2 юли 1874 г. Светият синод на Българската екзархия приканва българските митрополити по примера на Шуменския събор да проведат такива във всички епархии, с което официално се ангажира с организацията на училищното дело (Lechev, 2003: 19). Във всички събори по един или друг начин е обръщано внимание на въпросите за „преглеждането на училищата“, т.е. на тяхното инспектиране. След Шуменския събор започва засилване на контрола върху изпълнение на взетите решения. Положителна роля в това отношение изиграват назначените „нагледвачи на селските училища“ (Krastev, 2003: 19).

Този отговорен пост да инспектират работата в училищата на Варненско-Преславската епархия, заемат учителите Илия Блъсков, Димитраки Константинов, Панайот Волов, Тодор Байчев, Тодор Икономов и други. В своя „Материал по нашето възраждане“, в параграфа за „Влиянието на устава за селските учители“ Илия Блъсков разказва: „Това като взе предвид, съветът реши да предложи на двама от градските учители, които по-добре познавах селяните и техния дух, да обикалят всичките български села от Шуменската епархия, да събират селяните, да им прочетат разяснат подробно устава, да наредят училищни настоятелства, да вземат нужните бележки от тогавашния ход на училищата, де има учител, де няма, каква плата получават, колко ученици имат и пр. Избраните тия двама учители нарекоха ревизори: те бяха именно Т. Байчев и Ил. Блъсков“ (Blaskov, 1907: 187). За финансирането на тяхната дейност авторът отбелязва следното: „шуменската градска община едва смагаше за заплата на своите учители, тя можеше да помага на селата нравствено, а парична сила нямаше. На учителите си една нищожна плата не можеха да заплатят а камо ли за ревизор?“ (Blaskov, 1907: 187).

Тенденцията да не се поемат пътните разходи на първите ревизори, затруднява изпълнението на техните задължения. Според решенията на събора „В 1874 год., през великата неделя се повикаха в митрополитския дом всичките градски учители, и класни и взаимни, и се помолиха да приемат за през идущите пролетни празници, както неделни дни да присъстват всеки в едно определено село като асистент при годишните селски изпити. Пътните им разноски ще се плащат от селото...“ (Blaskov, 1907: 189). Нещо повече: „Ревизорите, тези вожделенни гости се изпровождаха и извън селото, и хората вече гледаха на тях като на апостоли по просвещението“ (Blaskov, 1907: 190). Подробности за неудобствата и препятствията в обиколките на учителите Блъсков изброява на доста места в мемоарите си и винаги подчертава своето удовлетворение от обикновените хора от селата (Blaskov, 1907: 190).

Чрез сравнение на документите от съборите в Тулча и Шумен от 1871 и 1873 г. ясно се очертава значението им за развитието на българското образование. Заложените становища в Тулчанския събор оказват влияние върху целите и провеждането на Шуменския. Това е видно и от анализа на „проекта“ на Исмаил бей и „контрапроекта“ на Т. Икономов. Относно опеката на училищата в „Проекта“ се предлага те да бъдат под ръководството на „главен училищен съвет с председател тулчанския кадия и членове мюфтията, чиновници от конака и председателите на вероизповедните общини“, а в „Контрапроекта“ на Икономов се настоява грижата за тях „да бъде изцяло в ръцете на народа, в лицето на избрана от него училищна комисия“. Относно надзора на училищата в „Проекта“ се предвижда той да се извършва от главен училищен съвет посредством инспектори, като ръководството се изпълнява от казалийски съвети, създадени по околии, а заплатите се изплащат от събория от селата

налог. „Контрапроектът“ предлага надзорът на училищата да се осъществява от училищна комисия, избрана от народа. Определя се и длъжността инспектор, който трябва да обикаля училищата и да известява за техните нужди. Т. Икономов предлага настоятелство за всяка община, като от документа, изготвен от него, е видно, че няма специална точка, която да визираща намесата на църквата в делата на училището (Dimitrova, 2003: 38).

Сред опасните за българското училище тенденции на „Проекта“ Икономов долавя и още една, свързана с корупционите практики на турските управници. Той забелязва усилията на Исмаил бей „да придобие някои от учителите, като им обещава инспекторски постове и високи заплати“, като това „върши всеки по училищата от неговата народност“ (Ikonov, 1973: 119). Беят предлага на учителя и свой опонент също инспекторска служба, но както узнаваме от „Мемоари“-те, Икономов отказва с довода, че „по-напред трябва да се видят и приемат новите школки наредби“ (Ikonov, 1973: 119). Тогава последва и обсъждането на съответните предложения – „Проект“ и „Контрапроект“, описани точно в мемоарите от Икономов. В т. 4 и т. 5 на „Контрапроекта“ относно инспектирането е ясно казано: „тоя надзор ще се извършва от инспекторите“ и „инспекторите ще се назначават от съвета и се утвърждават от управителя“, а „инспекторът за училищата на всяка народност ще се посочва от съвета на тая народност и ще бъде от истата народност“ (Ikonov, 1973: 120 – 121).

През летните месеци на 1871 г. Икономов предприема пътуване из Българско. Интересни факти за уредбата на някои общини, училища и читалища са поднесени в пътеписите му – „Пътни впечатления“ (Ikonov, 1969: 253 – 319). Публикувани са за първи път във вестник „Турция“, в година седма от неговото излизане, в броевете 21, 23 и 27, в периода от 10 юли до 21 август 1871 г. В тях учителят дава ценни сведения за състоянието на училищата в Свищов, Търново, Оряхово, Лясковец, Габрово, Казанлък, Железник Ени Загора, Сливен и намиращите се в територията на Варненско-Преславската епархия училища в Жеравна, Котел, Ески Джумая, Шумен, Провадия. След тях описва и школата, общинските работи и културните достижения на Русчук и Тулча. Споделяйки видяното, педагогът има желанието да бъде полезен със своя опит и мнение. Но конкретни сведения относно инспектирането на училищата в тях почти няма или са съвсем бегли и непълни (Ikonov, 1969: 260). Навсякъде, където проучва състоянието на училищата, той обръща внимание най-вече на учебните програми. Писателят Стилиян Чилингиров подчертава с особено уважение дейността на Т. Икономов като учител, читалищен деец и ревизор по училищата в Тулчанско в периода 1869 – 1872 г., подчертавайки тенденцията, че читалището организира школките работи и ревизирането (Chilingirov, 1930: 82 – 83). А за дейността си в Тулча самият Тодор Икономов споделя, че възобновеното тулчанско читалище „Съгласие“ има за цел „да работи за напредъка на училищата в санджака и да ги надзирава;

да посредствува за добиване на добри учители...“ (Икономов, 1973: 107–108). Сред задачите си на училищен инспектор Икономов изпълнява и още една – да следи и за съпричастността на учениците и техните семейства към училищния и църковния живот (Тонеv, 1971: 144).

В първите години след Освобождението правомощията на училищните настоятелства като обществен управленски орган се запазват до голяма степен, но контролът върху учебната дейност се поверява на професионално подготвени лица – училищните инспектори. Така в „Привременния устав за народните училища“, утвърден от императорския руски комисар Княз Дондуков-Корсаков на 29 август 1878 г., е вече узаконена инспекцията на народните училища. Чл. 41 от този устав постановява: „във всяка губерния от Българското княжество се назначава по един Окръжен инспектор, на когото се доверява управлението на учебната част във всички народни училища в губернията“. А препоръката за броя на инспекторите е направена от първия управляващ отдела по просвещението Марин Дринов. Той предлага да се назначи по един инспектор за всяка губерния (Dorosiev, 1925: 240). За такъв във Варненска губерния е поканен и назначен Тодор Икономов. Встъпвайки в тази длъжност, той си поставя за задача според устава „да сформира окръжните училищни настоятелства. Тяхното изграждане във Варненска губерния закъснява по обективни причини“ (Koeva, 2003: 13).

Чрез Приказ № 79, издаден в София на 15 декември 1878 г., руският императорски комисар в България ген.-адютант княз Дондуков-Корсаков разпорежда следното: „Предвид несъразмерното разпределение на окръзите между Русенска и Варненска губерния, при което първата се състои от десет, а втората, след присъединяването на Манкалийски окръг към Княжество Румъния, от четири окръга, аз се съгласявам със заключението на действащия при мен съвет и постановявам: от 1 януари следващата 1879 г. да се отчислят от Русенска и да се присъединят към Варненска губерния Шуменски и Силистренски окръг, в пълния техен състав“ (Dryanovski, 2003: 72). Това решение на княза става и под давлението на Марин Дринов според писмо от 1.10.1878 г., написано от Петър Генчев – началник в Отдела по образование³⁾ (Dryanovski, 2003: 36). То свидетелства, че върху мнението на министъра оказват влияние коректните рапорти на Икономов: „Те произведоха, както и трябваше да се чака, най-благоприятното впечатление, особено изложението Ви за училищната наредба в Шумен. Това изложение г. Дринов ще представи на Негово Сиятелство княза...“ (Dryanovski, 2003: 35).

С Приказ № 41 княз Дондуков-Корсаков назначава Тодор Икономов за окръжен инспектор на народните училища във Варненска губерния. Той е издаден във Филипопол на 25 август 1878 г. и неговият кратък текст е следният: „Изпълняващият длъжността съветник в държавното управление в Тулчанска губерния българинът Тодор Икономов се назначава за окръжен инспектор на

народните училища във Варненска губерния, като за длъжността му се отпуска издръжка в размер на осем хиляди франка на година, като се започне от 23-то число на настоящия август. Подписал: Руски императорски комисар, генерал-адютант княз Дондуков-Корсаков“ (Dryanovski, 2003: 27). След няколко дни, отново от Филипопол, и Н. Михайловски (член на екипа на отдела по образование при управлението на Руския императорски комисар) изпраща телеграма до Икономов в потвърждение и допълнение на това: „Поканвате се да приемете инспекторството на училищата във Варненска и Шуменска епархии. Годишна заплата шест хиляди франка, пътни и дневни две хиляди франка“ (Dryanovski, 2003: 27).

От 1.10. 1878 г., вече като инспектор на училищата във Варненска губерния, Икономов пише писмо до митрополит Симеон за някои трудности по организиране учебното дело в региона. В него откровено изразява своите чувства на неудовлетвореност и безпокойства от явления, от „чиновническо-военно-полицейското тяло“ на временното руско управление. Споделя и съжалението си „за това, дето нашето днешно началство с такова равнодушие и даже враждебно око гледа на училищното дело у нас“⁽⁴⁾ (Dryanovski, 2003: 36). След няколко дни, на 6 октомври 1878 г., Т. Икономов отново пише на митрополит Симеон по нови въпроси относно организиране на учебното дело във Варна и губернията. Моли владиката за настоятелство пред варненци за по-скорошно уреждане на „Окръжен училищен съвет и да се погрижат за нареждането на градските български и селските училища, според новите потребности на народа ни и според издадения нарочно за това училищен устав“. Т. Икономов предлага на архиерея проект със следните „Правила на Окръжния училищен съвет във Варна за организиране дейността на училищните настоятелства“⁽⁵⁾. Този документ също се съхранява в архива на Варненско-Преславската митрополия в Държавен архив – Варна, и е с един и същ инвентарен номер с писмото. До този момент тези правила не са публикувани. Текстът е следният: „Правила за избирането и за длъжностите на училищните Настоятелства“:

1. Като тяло, на което се възлага непосредственото управление на материалната страна на училищата в града или в селото, училищното Настоятелство трябва да има на сяко място дето има училище (Устав. учил. чл. 28).

2. Настоятелството състои от три члена и са избират от общината (от жителите) за една година измежду по-развитите и по-усърдните към просвещението жители (чл. 30).

3. На Настоятелството в всеки град или село са възлагат следующите длъжности:

- а) да прибира училищните приходи с време и да ги спазва в училищната каса;
- б) да иждивява тези приходи дето и когато трябва, без да причинява най-малки помайвания в делата на училището и мъчнотии на учителите;

в) да изнамира и да обгледва нови способи на материалното подобрене на училищата под грижата му;

г) да налага сяко пред своята община да са изпълват решенията и удобрените от инспектора и Окружн. училищен Совет начини за усилване на училищните средства, на учил. Здания и за подобрене на учебната част;

д) да измислива и да събира средства за материално помагание на бедните и прилежни ученици, било в местните училища, било в други по-горни (чл. 28);

е) да прави донесения (усни или писмени) на инспектора и на училищн. Окружен Совет (кога комуто трябва) за секи случай, когато някой от жителите не изпълнява длъжностите си към училището.

4. Настоятелството избира измежду си един касиер на пазение на училищните пари, на цяло. Отговаря за сяко злоупотрепление на училищните средства.

5. В края на учебната година сяко Настоятелство длъжно да представи на общината си въ града или в селото сметка за своите работи и да земе от общината удостоверение, че сметката е права и удобрена (чл. 32).

6. Същия член на настоятелството може да се избере и за втора година (чл. 33).

7. Своите неспоразумения и спорове съ учителите или с общината си Настоятелството подлага на разглеждане на Окружн. училищен Совет (чл. 34).

8. Распорежданията на Окружний учил. Совет по материалната част на училищата и на инспектора по учебната част Настоятелството е длъжно да изпълняват по възможност скоро и пълно.

Забележка: Ако за нейде си съществува основателна и уважителна причина да не са изпълнят тези распореждания Настоятелството прави незабавно предоставления в Окружн. Училищен Совет, или инспектору и проси или совершенното отменяване на распорежданията или потребните изменения в тях.

9. В началото на учебната година Настоятелството на секо място прави списъци за децата от 6 год. До 12 и един от тези списъци проважда в Окружн. учил. Совет, а другия в местното училище и трети запазва за себе си, за да следи по него-посещават ли сичките тия деца училището.

Инспектор: Членове на Окружн. училищ. Совет:

Варна, Октомврий 1878.“

Достатъчно влиятелен, Икономов вероятно често е съдействал за назначаването на учители и училищни служители, инспектори и др., за което може да се съди от различни документи. На неговата помощ например е разчитал и учителят му Сава Доброплодни (Dryanovski, 2003: 32). Сведения за училищния инспектор се намират в книгата на Н. Ванков „Из архивата на Министерството на народното просвещение 1878/79 – 1884/85“, издадена през 1905 г., в главите, касаещи учебното дело в „Шуменски учебен окръг“ и „Варненски учебен окръг“ (Vankov, 1905:103). Икономов, като шуменски училищен инспектор – за учебната 1879 – 1880 година, „в обиколката си се съветвал с училищните настоятелства, по кой начин би се осигурили трайни училищни приходи“ и препо-

ръчал тези източници: „понеже по някои села има изоставени доста черкезки и татарски нивя, да може щото тия ниви да се разподелят на близните села, които да се имат вече за училищни и редовни, да имат грижата селски да ги сеят с каквото видят полезно“ (Vankov, 1905: 103). Дава и предложения за рационално използване на селските мери, които да станат „достатъчен училищен капитал“ и така „да може всяка година да артисват готови пари, които да съставят една главница на която от лихвите да се спомага училището“. Инспекторът обещава още, че „ако узнае от училищните настоятели и други лесни приходи, ще ги съобщи на министерството“. Икономов е също добре запознат с благодетелите на Шумен и с техни завещания за учебното дело. Доста усилия полага за изпълнението на волята на един от тези дарители – Маринчо Бенли⁶). През 1879 г. „Шуменският училищен окръжен съвет пише до изпълнителите на завещанието на благодетеля, като към молбата съветът прилага и план за отваряне на Бенлиевско училище, изработен от Т. Икономов“ (Vankov, 1905: 103). Но поради избирането на Икономов за „депутат по избор“ от „Провадийският окръг“ в работата на Учредителното събрание в Търново, той напуска работата си като училищен инспектор и се отдава на държавническа дейност.

От направения дотук преглед на някои аспекти от инспектирането на училищата във Варненско-Преславската епархия и приносите на някои от първите училищни инспектори става ясно, че до провеждането на първия епархийски и училищен събор в Шумен от 1873 г. „наглеждането“, „инспектирането“ или „ревизирането на училищата“ е неорганизирано и изолирано явление. Тези дейности се осъществяват по личната инициатива на ерудирани и амбициозни учители и главни учители, по-рядко по препоръка на църковните или училищните настоятелства и общинските власти. Но след провеждането на учителския събор през 1873 г. в Шумен инспектирането вече има ясни насоки, регулярност и оформя своите традиции. В селищата на Варненско-Преславската епархия се правят и първите стъпки за формирането на училищния инспекторат, като учебното дело тук има силната подкрепа на епархийската власт. След Освобождението инспекторатът става официално регламентиран орган за контрол върху българските училища. Приноси в процеса на инспектиране във Варненско-Преславска епархия преди Освобождението и Варненска губерния след Освобождението имат редица ярки личности – просветители и педагози, сред които Стефан Изворски, Сава Филаретов, Сава Доброплодни, Тодор Икономов, Илия Блъсков.

БЕЛЕЖКИ

1. Стоянова, Д. (2018). Инспекторатът в българското образование през периода 1878 – 1912 година. Автореферат на дисертация за присъждане на об-

- разователната и научна степен „доктор“. Шумен, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, Педагогически факултет, катедра „Педагогика и управление на образованието“, <http://shu.bg/sites/default/files/stefka/Avtoreferat_D%20Stoyanova.pdf>, (07.07.2018).
2. Независимост (1874). Год. IV. № 29. 4 май.
 3. ДА – Варна, Ф75К, оп.1, а.е. 12, л.39 – 40.
 4. ДА – Варна, Фонд 826К, опис 2, а.е. 1, лист 1 – 2, 3; непубл. 3 листа – Правила на Окръжния училищен съвет във Варна за организиране дейността на училищните настоятелства. Варна, октомври 1878 г., Чернова, Ръкопис. Почерк на Т. Икономов. Към Писмо на Т. Икономов, инспектор на училищата във Варненска губерния, до митрополит Симеон за организиране учебното дело във Варна и губернията.
 5. ДА – Варна, Ф826К, оп.2, а.е. 3, л.1,2. Оригинал, ръкопис.
 6. НБКМ – БИА, ф.19, а.е. 1, л.1.
 7. Напредък, (1875). Г. X, бр. 58, с 229, 6 септемврий.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасова, В. (2015). *Петко Славейков за образованието*. Шумен: Епископ Константин Преславски.
- Блъсков, И. (1907). *Материал по нашето възраждане*. гр. Шюмен, събрал Ил. Р. Блъсков. Шумен: Печатница Сп. Попов.
- Блъсков, И. (1976). *Спомени*. София: Изд-во на ОФ.
- Ванков, Н. (1905). *Из архивата на Министерството на народното просвещение. 1878/79 – 1884/85*. София.
- Георгиева, Д. (1972). Материал за учебното дело в град Шумен. В: *Известия на Народния музей – Шумен*.
- Димитрова, И. (2003). Учителските събори в Тулча и Шумен (1873 г.) – опит за съпоставка. В: *Първият учителски събор в Шумен (1873 г.) и новобългарското образование – история и съвременност*. София.
- Доросиев, Л. (1925). Нашите класни, средни и специални училища преди Освобождението, *Материали за изучаване на учебното дело в България*, I.
- Дряновски, Б. (2003). *Изграждане на българска администрация и гражданско общество във Варна и Варненска губерния след Освобождението (1878 – 1880)*. Варна: Славена.
- Жечев, Н. (1962). Учителският събор в Шумен (Коларовград) през 1873 г. *Народна просвета*, 2.
- Икономов, Т. (1969). *Пътни впечатления. Възрожденски пътеписи*. София.
- Икономов, Т. (1873). *Мемоари*. Подбор и редакция Тончо Жечев. София: Български мемоари.

- Коева, К. (2003). Първи стъпки на инспектирането в княжество България и Източна Румелия (1878 – 1891). В: *Първият учителски събор в Шумен (1873 г.) и новобългарското образование – история и съвременност*. София.
- Колев, Й., Атанасова, В. & Витанова, Н. (2005). *История на педагогиката и българското образование*. Шумен: Епископ Константин Преславски.
- Константинов, Д. (1948). *Жеравна в миналото и до днешно време*. Историко-битов преглед. Жеравна: Единство.
- Кръстев, Б. (2003). Още за учителския събор в Шумен през 1873 г. В: *Първият учителски събор в Шумен (1873 г.) и новобългарското образование – история и съвременност*. София.
- Лечев, Д. (1993). *Шуменският период на митрополит Симеон Варненски и Преславски*. В. Търново: ПИК.
- Лечев, Д. (2003). Първият учителски събор в Шумен (1873 г.) – закономерно явление. В: *Първият учителски събор в Шумен (1873 г.) и новобългарското образование – история и съвременност*. София.
- Стефанов, Г. (1935). *Стефан п. Н. Изворски – учител и поет от епохата на Възраждането 1815 – 1875. Принос към историята на учебното дело и поезията ни*. София: БАН.
- Тонев, В. (1971). Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането–Тулчански санджак. *Известия на народен музей – Варна*, VII.
- Тонев, В. Бележки по учебното дело в Североизточна България през епохата на Възраждането. Шуменско. *Известия на Народен музей Варна*, XII.
- Унджиева, Цв. (1990). *Сава Филаретов*. София: Народна просвета.
- Чакъров, Н. (1975). *История на образованието и педагогическата мисъл в България*, София.
- Чилингиров, Ст. (1930). *Български читалища преди Освобождението. Принос към историята на Българското възраждане*. София: Министерство на народното просвещение.

REFERENCES

- Atanasova, V. (2015). *Petko Slaveykov za obrazovaniето*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski.
- Blaskov, I. (1907). *Material po nasheto vazrazhdanie. gr. Shyumen, sabral II. R. Blaskov*. Shumen: Pechatnitsa Sp. Popov.
- Blaskov, I. (1976). *Spomeni*. Sofia: Izd-vo na OF.
- Chakarov, N. (1975). *Istoriya na obrazovaniето i pedagogicheskata misal v Balgaria*. Sofia.

- Chilingirov, St. (1930). *Balgarski chitalishta predi Osvobozhdenieto. Prinos kam istoriyata na balgarskoto Vazrazhdane. Izdava ministerstvoto na narodnoto просвешtenie*. Sofia: Ministerstvo na narodnoto просвешtenie
- Georgieva, D. (1972). *Material za uchebnoto delo v grad Shumen*. Shumen: Izvestiya na Narodniya muzey.
- Dimitrova, I. (2003). Uchitelskite sabori v Tulcha i Shumen (1873 g.) – opit za sapostavka. V: *Parviyat uchitelski sabor v Shumen (1873 g.) i novobalgarskoto obrazovanie – istoriya i savremennost*. Sofia.
- Dorosiev, L. (1925). Nashite klasni, sredni i spetsialni uchilishta predi Osvobozhdenieto. *Materiali za izuchavane na uchebnoto delo v Balgariya*, I.
- Dryanovski, B. (2003). *Izgrazhdane na balgarska administratsiya i grazhdansko obshtestvo vav Varna i Varnenska guberniya sled Osvobozhdenieto (1878 – 1880)*. Varna: Slavena.
- Ikonomov, T. (1969). *Patni vpechatleniya. Vazrozhdenski patepisi*. Sofia.
- Ikonomov, T. (1873). *Memoari. Podbor I redaktsia Toncho Zhechev*. Sofia: Balgarski memoari.
- Koeva, K. (2003). Parvi stapki na inspektiraneto v knyazhestvo Balgariya i Iztochna Rumeliya (1878 – 1891). V: *Parviyat uchitelski sabor v Shumen (1873 g.) i novobalgarskoto obrazovanie-istoriya i savremennost*. Sofia.
- Kolev, Y., Atanasova, V. & Vitanova, N. (2005). *Istoriya na pedagogikata i balgarskoto obrazovanie*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski.
- Konstantinov, D. (1948). *Zheravna v minaloto i do dneshno vreme. Istoriko-bitov pregled*. Zheravna: chitalishte Edinstvo.
- Krastev, B. (2003). Oshte za uchitelskiya sabor v Shumen prez 1873 g. V: *Parviyat uchitelski sabor v Shumen (1873 g.) i novobalgarskoto obrazovanie – istoriya i savremennost*. Sofia.
- Lechev, D. (1993). *Shumenskiyat period na mitropolit Simeon Varnenski i Preslavski*. V. Tarnovo: PIK.
- Lechev D. (2003). Parviyat uchitelski sabor v Shumen (1873 g.) – zakonomerno yavlenie. V: *Parviyat uchitelski sabor v Shumen (1873 g.) i novobalgarskoto obrazovanie-istoriya i savremennost*. Sofia.
- Stefanov, G. (1935). *Stefan p. N. Izvorski – uchitel i poet ot epohata na vazrazhdaneto 1815 – 1875. Prinos kam istoriyata na uchebnoto delo i poeziyata ni*. Sofia: BAN.
- Tonev, V. (1971). Belezhki po uchebnoto delo v Severoiztochna Balgariya prez epohata na Vazrazhdaneto – Tulchanski sandzhak. *Izvestiya na naroden muzey Varna*, VII.
- Tonev, V. (1976). Belezhki po uchebnoto delo v Severoiztochna Balgariya prez epohata na Vazrazhdaneto. Shumensko. *Izvestiya na naroden muzey Varna*, III.

- Undzhieva, Tsv. (1990). *Sava Filaretov*. Sofia: Narodna prosveta.
Vankov, N. (1905). *Iz arhivata na Ministerstvoto na narodnoto prosveshenie*. 1878/79 – 1884/85.
Zhechev, N. (1962). Uchitelskiyat sabor v Shumen (Kolarovgrad) prez 1873 g. *Mesechno pedagogichesko spisanie*, 2.

INSPECTION OF THE SCHOOLS IN VARNA-PRESLAV DIOCESE / VARNA PROVINCE IN 70-S OF THE NINETEENTH CENTURY

Abstract. This article presents a part of the research, dedicated to the life and work of one of the most active Bulgarian enlighteners – Todor Ikonov (1838 – 1892). The article also analyses the contributions of the Bulgarian pedagogues and enlighteners – Stefan Izvorski, Sava Filaretov, Sava Dobroplodni, Iliya Blaskov to the process of inspecting in the eparchy of Varna and Preslav before and after the Liberation.

Keywords: Stefan Izvorski; Sava Dobroplodni; Todor Ikonov; Iliya Blaskov; Bulgarian school; inspector

✉ **Dr. Milena Georgieva**

ORDID iD: 0000-0002-9362-5661

Faculty of Education

Shumen University “Bishop Konstantin Preslavski”

Shumen, Bulgaria

E-mail: museum_volov@abv.bg